

NYELVI HUMOR A KÖZMONDÁSFERDÍTÉSBEN MAGYAR, ANGOL, NÉMET, FRANCIA ÉS OROSZ PÉLDÁKKAL

1. Bevezetés

Írásunk az antiproverbiumokkal (közmondásferdítésekkel) foglalkozik. Az antiproverbium fogalma így határozható meg: olyan, többnyire egy mondatnyi terjedelmű frazeológiai egység, mely egy proverbium szándékos átalakításával, aktualizálásával (vagy egy közmondásséma felhasználásával) jön létre.¹

Maga az antiproverbium mint szövegtípus nem napjaink találmánya. Mivel a proverbiumokat soha nem tekintették szentnek és sérthetetlennek, a proverbiumokkal egykorú azok ferdítése: egyaránt adatolható az antikvitásban, a középkorban és a rá következő korszakokban is. Az utóbbi néhány évtizedben terjedt el igazán, és ebben nagy szerepet játszik a tömegmédiá és az internet is.

Az antiproverbiumok sok mindent megőriznek az eredeti közmondások nyelvi jellemzőiből – pl. szóismétlés, rím. Ugyanakkor ezeket el is túlozhatják, vagy olyan mértékben megváltoztathatják a hagyományos szöveget, hogy az eredmény a meglepetés és a rácsodálkozás erejével hat a befogadóra. Ekkor már nyelvi játékról, illetve nyelvi humorról (Forgács 2005) beszélhetünk. Ugyanis a humor egyik általános sajátossága az, hogy váratlan, meglepő, akár abszurd fordulatot hoz egy adott kontextusban vagy beszédhelyzetben, amely teljes mértékben ellentmond a szituáció kimenetelével kapcsolatos elvárásoknak.² Mint általánosan ismert és formailag állandósult szövegek, a közmondások igen alkalmasak arra, hogy humoros átalakításokon essenek át. A beszélők ugyanis elvárásokat állítanak fel a közmondások grammatikai, lexikai, szemantikai és pragmatikai jellemzőivel és funkcióival szemben. A verbális humor kiindulópontját ezek az elvárások jelentik, azonban nem teljesíti őket, hanem a megnyilatkozást meglepő, első pillantásra oda nem illő módon folytatja vagy fejezi be, gyakran nyelvi játékkal élve. Így születik a humoros hatás (Norrick 2007: 302–306).

A közmondásferdítések a formai változtatások mellett jelentős mértékben építenek a nyelvi humor további eszközeire is. Különösen jellemző az antiproverbiumokra a metaforikus közmondások szó szerint értése (literalizáció), a poliszémia és a homonímia, gyakori a halandzsa, a szóismétlés, a névalkotás, a nyelvkeveredés. Egy-egy antiproverbium létrehozásában változatos módon kombinálódhatnak ezek, olykor további, a nyelvi humor területén kívül eső ferdítési eljárásokkal kiegészülve.

¹ Ez a meghatározás Mieder definícióját veszi alapul, amely szerint az *antiproverbium* „általános megjelölése azoknak a szövegeknek, melyek a hagyományos közmondásokat innovatív módon átalakítják, vagy reagálnak rájuk” (Mieder 1983: VII–X).

² Az egyik legelterjedtebb humorelmélet, az „össze nem illés”-elmélet (Incongruity Theory) szerint a humor a felállított elvárások és a váratlan fordulat össze nem illéséből születik (Smuts 2009).

A rövid áttekintés után lássuk most részletesebben a nyelvi humor fajtáit, mindegyiket néhány példával megvilágítva. Törekedtünk arra, hogy mindegyik jelenséget olyan magyar, angol, német, francia és orosz példákkal illusztráljuk, ahol a ferdített és az eredeti közmondás csak a kérdéses ferdítési módban tér el. Néha azonban csak olyan példát sikerült találni, ahol egyszerre több mód kombinációja figyelhető meg. Az antiproverbiumok után minden esetben megadjuk a közmondás eredeti formáját kapcsos {} zárójelben.

A nyelvi humor fajtáinak vizsgálatában az alábbi korpuszokra támaszkodtunk:

- a magyar antiproverbiumok mintegy 7000 szöveget tartalmazó adattára, melyet T. Litovkina Anna és Vargha Katalin közösen állított össze (az adattárnak egy része napvilágot látott három kötet formájában: T. Litovkina – Vargha 2005a, 2005b, 2006)

- az angol nyelvű szövegek (kb. 6000 ferdítés) elsősorban amerikai és brit írott forrásokból származnak, és szintén megtalálhatók két nyomtatott gyűjteményben, Wolfgang Mieder és T. Litovkina Anna összeállításában (Mieder – Tóthné Litovkina 1999; T. Litovkina – Mieder 2006)

- a német nyelvű szövegek forrásai főleg Wolfgang Mieder gyűjteményei (1983, 1985, 1989, 1998), emellett Gossler könyve (2005), valamint példák az internetről

- a francia antiproverbiumok Barta Péter több mint 1.800 tételt tartalmazó adattárából valók, többségük lelőhelye az internet, valamint Philippe Mignaval könyve (2004)

- az orosz szövegek Harry Walter és Valerij Mokienko két antiproverbium-gyűjteményéből származnak (Walter – Mokienko 2001, 2005); többségük az internetről való.

A társszerzők tollából több közös cikk született a közmondásferdítések formai változatairól, valamint a szójátékról a magyar, angol, német, francia és orosz nyelvű antiproverbiumokban (ld. Barta et al. 2009a, 2009b; Hrisztova-Gotthardt et al. 2007, 2008, 2009; T. Litovkina Anna et al. 2007, 2008a, 2008b; Vargha et al. 2007).

Az alábbi tanulmány négy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a szó- és hangismétlést ismertetjük. A másodikban a közmondásokra jellemző rímet vizsgáljuk. A harmadik fejezetben a metaforát mutatjuk be. Tanulmányunk utolsó fejezetében pedig szemügyre vesszük a nyelvi humor további eszközeit, különös tekintettel a következő kategóriákra: szándékos helyesírási és nyelvtani vétség, szófajváltás, hangutánzás, halandzsa, abszurd szillogizmusok stb.

2. Szó- és hangismétlés

A szavak elemzése a közmondásokban való felhasználásuk szempontjából megmutatta, hogy a közmondásoknak különleges kifejező erőt kölcsönöznek a *szóismétlések*. „Először: az ismétlés létesíti a párhuzamosságot, amely annyira gyakori a közmondásokban, hogy jellemző vonásának tekinthetjük. Másodszor: a hangzásbeli, szóbeli és értelembeli ismétlés megkönnyíti az emlékezetbe vésést, így már csak ezen az alapon is megjósolhatjuk a rendszeres előfordulást. De a szóismétlés nemcsak észrevehetővé és emlékeztetővé tesz egy közmondást, hanem sugallja annak igazságát és fokozza meggyőző erejét” (Norrick 1991: 121).

A szóismétlés nemcsak a proverbiumokban gyakori, hanem az antiproverbiumokban is. A következő példák ennek változatos típusait mutatják be.

Ismétlődhet a közmondás egy szava. Ez többféle módon is történhet.

A ferdítés gyakran a közmondás első feléből veszi az ismétlendő szót; ez a jelenség rokonítható a ferdítések során tapasztalt egy másik vonással, miszerint közmondásve-

gyűlés esetén³ leginkább az egyik közmondás első felét a másik második felével ötvözik (Barta et al. 2009a). Nevezetesen: a közmondás első fele egyfajta támpont, a második félnél állandóbb elem):

*Máma kopp, holnap kopp.*⁴ {Egyszer hopp, máskor kopp}

*Minden jó, ha minden jó.*⁵ {Minden jó, ha jó a vége}

*Amit ma megtehetsz, tedd meg.*⁶ {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}

Példák más nyelvekből:

En: *Feed a cold, feed a fever.*⁷ {Feed a cold, starve a fever}

En: *To err is human, to cover it up is even more human.*⁸ {To err is human, to forgive divine}

Ge: *Drum verschiebe nicht auf morgen, was de heute kannst verschieben.*⁹ {Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen}

Fr: *Rien ne sert de courir... ça ne sert à rien.*¹⁰ {Rien ne sert de courir, il faut partir à point}

Fr: *Une de perdue... une de perdue.*¹¹ {Une de perdue, dix de retrouvées}

Ru: *Кто не работает, тот не работает.*¹² {Кто не работает, тот не ест}

Ru: *В каждой шутке есть доля шутки.*¹³ {В каждой шутке есть доля правды}

Gyakran az eredeti közmondás nem változik, ám a hozzá kapcsolt kiegészítésben megtalálható a közmondás eredeti alakjában előfordult szó:

*A baj nem jár egyedül, mindig velünk jár!*¹⁴ {A baj nem jár egyedül}

*A rest kétszer fárad. A nem rest meg holtáig.*¹⁵ {A rest kétszer fárad}

*Addig nyújtózkodj, míg a takaród ér, vagy vegyél nagyobb takarót.*¹⁶ {Addig nyújtózkodj, míg a takaród ér}

³ A szöveggyűlés mintájára közmondásvegyülésnek nevezhetjük azt a jelenséget, amikor a ferdítéshez egynél több frazeológiai egységet használnak fel (ezek közül legalább egy közmondás vagy közmondásséma kell legyen).

⁴ Dili, 1989. október: 4.

⁵ Schuller Tibor 2005. (A teljes névvel szereplő adatközlőktől származó adatokat egy iskolai feladat keretében gyűjtöttük. Ők a forrásjegyzékben külön már nem szerepelnek.)

⁶ Miklós Adrienn 2005.

⁷ Mieder 1991: 96.

⁸ McKenzie 1980: 159.

⁹ Mieder 1998: 117.

¹⁰ matilda

¹¹ wikipedia/Faux_proverbe

¹² Walter – Mokienko 2005: 401.

¹³ Walter – Mokienko 2005: 561.

¹⁴ Arató Szilvia 2004.

¹⁵ Kedvenc 2000: 29.

¹⁶ Tóth Melinda 2005.

Példák más nyelvekből:

En: *Moderation in all things...including moderation.*¹⁷ {Moderation in all things}
 En: *Love laughs at locksmiths...What's so funny about locksmiths?*¹⁸ {Love laughs at locksmiths}
 Ge: *Alle Menschen sind gleich – aber manche sind gleicher als andere.*¹⁹ {Alle Menschen sind gleich}
 Ge: *Im Wein liegt die Wahrheit, im Weinkeller liegen wir.*²⁰ {Im Wein liegt die Wahrheit}
 Fr: *Paris ne s'est pas fait en un jour, car c'était un jour férié.*²¹ {Paris ne s'est pas fait en un jour}
 Fr: *Charité bien ordonnée commence par soi-même et continue par soi-même.*²² {Charité bien ordonnée commence par soi-même}
 Ru: *Соловья баснями не кормят, ими кормят народ.*²³ {Соловья баснями не кормят}

Olykor két szó is ismétlődik:

*A cél szentesíti az eszközt, csak legyen eszköz, amit szentesíteni lehet!*²⁴ {A cél szentesíti az eszközt}

Példák más nyelvekből:

En: *An apple a day keeps the doctor away; more apples than one keeps him on the run.*²⁵ {An apple a day keeps the doctor away}
 En: *The man who lives by bread alone, lives alone.*²⁶ {Man does not live by bread alone}
 Ge: *Eine Hand wäscht die andere. Und wer wäscht die letzte Hand?*²⁷ {Eine Hand wäscht die andere}
 Ge: *Liebe deinen Nächsten wie dich selbst. Denn: Jeder ist sich selbst der Nächste.*²⁸ {Liebe deinen Nächsten wie dich selbst}
 Fr: *Un homme averti en vaut deux, un homme inverti en vaut zéro!*²⁹ {Un homme averti en vaut deux}

¹⁷ Berman 1997: 278.

¹⁸ Berman 1997: 248.

¹⁹ Gossler 2005: 29.

²⁰ Gossler 2005: 80.

²¹ pensees/pr

²² wanadoo/benoitongas/benoitongas_paged_acceuil_dictions_prov.parodiques.htm

²³ Walter–Mokienko 2005: 452.

²⁴ Szentprónai Tünde 2005.

²⁵ Mieder et al. 1992: 23.

²⁶ Berman 1997: 260.

²⁷ Mieder 1998: 106.

²⁸ Mieder 1983: 97.

²⁹ afreubo

Az antiproverbiumok esetenként akár háromszor vagy ennél többször is megismételhetnek egy szót. Oberhuber (1998: 69) szerint a háromszori ismétlés a leghatásosabb: csak kétszeri ismétlésnél nem mindig tud érvényesülni ezen stíluseszköz expresszivitása, háromnál többszöri ismétlés esetén pedig már hatását veszti.

*A rest nem rest rest lenni.*³⁰ {A rest kétszer fárad}
*Egyszer hopp – az hopp. Kétszer hopp – az hopp-hopp, háromszor hopp, az ...*³¹
 {Egyszer hopp, máskor kopp}
*Bagoly mondja bagolynak, hogy bagoly.*³² {Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejú}
*Egy kovács nem kovács, két kovács egy kovács, azért van olyan sok Kovács.*³³ {Egy gyerek nem gyerek, két gyerek fél gyerek, három gyerek egy gyerek}

Példák más nyelvekből (némely eredeti szöveg maga is tartalmaz szóismétlést):

En: *A friend in need is a friend indeed...but friends are for enjoying, not needing.*³⁴
 {A friend in need is a friend indeed}
 En: *There's no fool like an old fool; if you don't believe it, ask any young fool.*³⁵
 {There's no fool like an old fool}
 Ge: *Im Wein ist Wahrheit, im Schnaps (Weinbrand) ist die Idee einer Wahrheit: Ein Körnchen Wahrheit ist eben in jeder Schnapsidee!*³⁶ {Im Wein ist Wahrheit}
 Ge: *Feststellung*
*Wer zuletzt lacht, lacht am besten. Wer gar nicht lacht, ist ein Schweizer.*³⁷ {Wer zuletzt lacht, lacht am besten}
 Fr: *Un verre, ça va, trois verres, ça va, ça va, ça va...*³⁸ {Un verre, ça va, trois verres, bonjour les dégâts}
 Fr: *Tout comme l'homme, le loup est un loup pour le loup.*³⁹ {L'homme est un loup pour l'homme}
 Ru: *Скупой платит дважды. Тупой платит трижды. Лох платит постоянно.*⁴⁰
 {Скупой платит дважды}
 Ru: *Один ум – хорошо, два ума – хорошо, три ума – плохо: работать некогда.*⁴¹ {Один ум – хорошо, а два лучше}

³⁰ Kifacsart 1999: 68.

³¹ Móka 2001: #2931.

³² Péter Csilla 2004.

³³ Rudniczai Tímea 2005.

³⁴ Berman 1997: 149.

³⁵ Esar 1968: 318.

³⁶ Mieder 1998: 317.

³⁷ Mieder 1998: 158.

³⁸ wikipedia

³⁹ u-blog/sanji/note/96

⁴⁰ Walter – Mokienko 2005: 440.

⁴¹ Walter – Mokienko 2005: 508.

Több szó, akár egy szókapcsolat is ismétlődhet egy antiproverbiumban:

*Hazug embert előbb utolérlik, mint a sánta kutyát, de inkább maradok hazug ember, minthogy sánta kutya legyek.*⁴² {Hazug embert előbb utolérlik, mint a sánta kutyát}
*A munka után édes a nyugalom, de a nyugalom után nem édes a munka.*⁴³ {A munka után édes a nyugalom}
*Sok jó ember kis helyen is sok jó ember.*⁴⁴ {Sok jó ember kis helyen is elfér}
*Aki másnak vermet ás, abba bele esik az akinek ásták a vermet...*⁴⁵ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

Példák más nyelvekből:

En: *Where there's a will, there's a way; but where there are many wills, there's no way.*⁴⁶ {Where there's a will, there's a way}
 En: *Better to be an old man's darling than a young man's slave...and even better to be a young man's darling than an old man's slave.*⁴⁷ {Better to be an old man's darling than a young man's slave}
 Ge: *Was lange währt, wird endlich gut! Aber: Was lange währt, wird manchmal nicht gut genug.*⁴⁸ {Was lange währt, wird endlich gut}
 Ge: *Es ist nicht alles Gold, was glänzt. Aber, es glänzt auch nicht alles, was Gold ist, sollte man billig hinzusetzen.*⁴⁹ {Es ist nicht alles Gold, was glänzt}
 Fr: *Femme à lunettes, femme à lunettes.*⁵⁰ {Œil pour œil, dent pour dent}
 Fr: *Œil pour œil, dent pour dent. Deuil pour deuil, sang pour sang.*⁵¹ {Œil pour œil, dent pour dent}
 Ru: *Дуракам закон не писан; если писан, то не читан, а если читан, то не понят; а если понят, то не так. (– А если так? – То ты дурак.)*⁵² {Дуракам закон не писан}
 Ru: *Дело мастера боится, а иной мастер дела боится.*⁵³ {Дело мастера боится}

A szavak ismétlődésének az alapja lehet a homofónia, homonímia vagy a poliszémia:

*A botnak két vége van, az én botomnak csak egy vége van.*⁵⁴ {A botnak két vége van}

⁴² Jakab Yvett 2005.

⁴³ Frühvald Mónika 2004.

⁴⁴ Tálai Gabriella 2004.

⁴⁵ Kifacsart 1999: 68.

⁴⁶ Esar 1968: 856.

⁴⁷ Berman 1997: 76.

⁴⁸ Mieder 1998: 306.

⁴⁹ Mieder 1983: 48.

⁵⁰ skons

⁵¹ pages

⁵² Walter – Mokienko 2005: 147.

⁵³ Walter – Mokienko 2005: 125.

⁵⁴ Kozma György 2005.

*Ki korán kel, Koránt lel.*⁵⁵ {Ki korán kel, aranyat lel}
*A szerelem sötét verem, de a szerelmem nem verem.*⁵⁶ {A szerelem sötét verem}
*Nyugtával dicsérd a napot – ha már eszed nincs, legalább nyugtád legyen!*⁵⁷
 {Nyugtával dicsérd a napot}

Példák más nyelvekből:

En: “Every little helps,” said Mr. Little and took the six little Littles out to help him saw a pile of wood.⁵⁸ {Every little helps}
 En: Figures don’t lie, except political figures.⁵⁹ {Figures don’t lie}
 Ge: Man soll den Mann nicht vor dem Morgen loben.⁶⁰ {Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben}
 Fr: Mieux vaut rater un baiser que de baisser un raté.⁶¹ {közmondásséma} (itt a jelenség kétszer érhető tetten)
 Fr: Qui va se coucher avec le sang qui bout se réveille avec le bout qui sent!⁶² {Qui se couche avec les chiens, se lève avec les puces} (itt is kétszer fordul elő)
 Ru: Неприятности всегда ходят парами: пара за парой, пара за парой.⁶³
 {Бедá не ходит одна}

Az ismétlés különleges fajtája a kiazmus (keresztező ismétlés). Kiazmus alatt két, szó szerkezetet alkotó szónak ellentétes szórendű, de szimmetrikus elhelyezését értjük (Szathmári 2004: 22):

*A látszat csal, de a csaló nem mindig látszik.*⁶⁴ {A látszat néha csal}
*Jobb ma EGY szemüveg, mint holnap KÉT üvegszem.*⁶⁵ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}
*Jobb ma egy véres párbaj, mint holnap egy páros vérbaj.*⁶⁶ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}

Példák más nyelvekből:

En: Opportunity knocks but last night a knock spoiled my opportunity.⁶⁷
 {Opportunity knocks but once}

⁵⁵ Szóbeli közlés, Vargha Domokos 2001. dec.

⁵⁶ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005.

⁵⁷ Kisgazda 2000: 37.

⁵⁸ Mieder – Kingsbury 1994: 76.

⁵⁹ Esar 1968: 307.

⁶⁰ amazon

⁶¹ maya, fatal

⁶² derives

⁶³ Walter – Mokienko 2005: 35.

⁶⁴ Tóthné Litovkina 1993: 177.

⁶⁵ Egysoros 188.

⁶⁶ Kifacsart 2000: 115.

⁶⁷ Adams 1959: 161.

En: Figures *don't* lie, *but* liars figure.⁶⁸ {Figures don't lie}
 Ge: „Mit der Wahl hat man auch die Qual”; will man daher keine Qual, so gehe man nicht zur Wahl.⁶⁹ {Wer die Wahl hat, hat die Qual}
 Ge: Zeit ist Geld? Geld ist Zeit!⁷⁰ {Zeit ist Geld}
 Fr: *Qui* ne risque rien n'a rien. *Qui* n'a rien ne risque rien.⁷¹ {Qui ne risque rien n'a rien}
 Fr: *Quand* le vin est tiré, il faut le boire. *Quand* le vin est bu, il faut se tirer!⁷² {Quand le vin est tiré, il faut le boire}
 Ru: Хорошо, когда собака – друг, но плохо, когда друг – собака.⁷³ {Собака – друг человека}
 Ru: Время – деньги, а денег и времени всегда не хватает.⁷⁴ {Время – деньги}

Olykor egy-egy antiproverbium azonos tövű vagy hasonló hangzású szavakat is tartalmazhat:

Hamu alatt szunnyad a szűz: Hamupipőke.⁷⁵ {Hamu alatt szunnyad a tűz}
 Ki mint vet, úgy nevet.⁷⁶ {Ki mint vet, úgy arat}

Példák más nyelvekből:

En: *An ounce of intuition is worth a pound of tuition.*⁷⁷ {An ounce of prevention is worth a pound of cure}
 En: *Different brutes for different routes.* (Chevy Trucks advertisement).⁷⁸ {Different strokes for different folks}
 Ge: *Der Zweck heiligt die Mittel, die Verhütungsmittel.*⁷⁹ {Der Zweck heiligt die Mittel}
 Ge: *Kommt Zeit, kommt Rat. Kommt Unrat.*⁸⁰ {Kommt Zeit, kommt Rat}
 Fr: *Un homme averti en vaut deux, un homme inverti en vaut zéro!*⁸¹ {Un homme averti en vaut deux}
 Fr: *Noël au fond du lit, Pâques aux pissenlits.*⁸² {Noël au balcon, Pâques aux tisons}

⁶⁸ Esar 1968: 307.

⁶⁹ Mieder 1998: 302.

⁷⁰ Mieder 1998: 343.

⁷¹ pages

⁷² matilda

⁷³ Walter – Mokienko 2005: 449.

⁷⁴ Walter – Mokienko 2005: 78.

⁷⁵ Francsics Éva 2005.

⁷⁶ Dakota 2000: 486.

⁷⁷ Esar 1968: 439.

⁷⁸ Outdoor Life, June 1979: 5.

⁷⁹ Mieder 1998: 349.

⁸⁰ Mieder 1998: 338.

⁸¹ afreubo

⁸² francis

Ru: *Один ум хорошо, а уникам лучше.*⁸³ {Один ум хорошо, а два лучше}

Ru: *Завтрак съешь сам, а рагу отдай врагу.*⁸⁴ {Завтрак съешь сам, обед раздели с другом, а ужин отдай врагу}

Olykor háromszor, vagy még gyakrabban:

*Aki keres, az talál? Talál a halál!*⁸⁵ {Aki keres, az talál}

Hasonló a hasonlóval könnyen hasonul.⁸⁶ {Hasonló a hasonlónak örül}

Szemet szemért, fogat fogért. Szemfogat pedig szemfogért.⁸⁷ {Szemet szemért, fogat fogért}

Példák más nyelvekből:

En: *All that glitters is not gold, nor all that litters, literature.*⁸⁸ {All that glitters is not gold}

En: *Sometimes the unexpected happens when you don't expect a person to come up to expectations.*⁸⁹ {The unexpected always happens}

Ge: *In vino veritas. Der Wein, die Weine, das Weinen.*⁹⁰ (Im Wein ist die Wahrheit)

Ge: *Wagner*

*Wer wagt, ist darum nicht Wagner oder Wagnerianer, sondern Wagender.*⁹¹ {Wer wagt, gewinnt}

Fr: *C'est en forgeant qu'on devient forgeron, mais ce n'est pas en se mouchant que l'on devient moucheron, ni en sciant que Léonard devint scie.*⁹² {C'est en forgeant qu'on devient forgeron} (itt egy kötött morféma, a folyamatos melléknévi igenév szuffixuma ismétlődik)

Fr: *Les bons bonbons font les bonnes caries.*⁹³ {Les bons comptes font les bons amis}

Ru: *Жизнь такова, какова она есть и больше никакова.*⁹⁴ {Такова жизнь}

Ru: *Хорошо смеется тот, вон тот и этот.*⁹⁵ {Хорошо смеется тот, кто смеется последний}

⁸³ Walter – Mokienko 2005: 105.

⁸⁴ Walter – Mokienko 2005: 179.

⁸⁵ Szóbeli közlés, Vargha Domokos 2001. dec.

⁸⁶ Pulcz István 2005.

⁸⁷ Timár 1985: 131.

⁸⁸ Esar 1968: 484.

⁸⁹ Esar 1952: 92.

⁹⁰ Mieder 1998: 317.

⁹¹ Mieder 1998: 301.

⁹² wikipedia

⁹³ paroles

⁹⁴ Walter – Mokienko 2005: 171.

⁹⁵ Walter – Mokienko 2005: 445.

3. Rím

A közmondásokra jellemző a rím, a hangzóismétlődés e legérdekesebb fajtája. Számos kutató feltételezi, hogy a rímes változatok később jöttek létre a nem rímeseknél. Otto Moll (1966: 114) arra a következtetésre jutott a legősibb közmondásgyűjteményeket vizsgálva, hogy az óegyiptomi és óhéber közmondásokban nincsen se rím, se ritmus. Ahogyan Friedrich Seiler (1922: 196) írja a germán népek proverbiumait vizsgálva: „A közmondások legrégebb változatait leggyakrabban arról lehet megismerni, hogy bennük az újabbaktól eltérően nincsen rím”. M. P. Stokmar (1965: 163) azonban az orosz anyagot vizsgálva azt állítja, hogy a rím a közmondások alkotásában már régóta fontos szerepet játszik. Szerinte (1965: 151) a 17–18. századi orosz közmondások rímes formái sokkal tökéletesebbek, mint a 19. századi proverbiumoké. Kazys Grigas feltételezi (1987: 154–155), hogy „az eufónia és az euritmika hozzájárultak a verses közmondások jobb emlékezetbe véséséhez. Némelyikük kiszoríthatta rímtelen elődjét a használatból”. Az eredeti rímet gyakran megtartják a ferdítés során is:

*Aki mer, az Val Kilmer.*⁹⁶ {Aki mer, az nyer}

*Sokat akar a kormány, de nem bírja a Gyurcsány.*⁹⁷ {Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka}

*Aki nyer, az ver.*⁹⁸ {Aki mer, az nyer}

Példák más nyelvekből:

En: *A Mars a day helps you work, rest and play.*⁹⁹ {An apple a day keeps the doctor away}

En: *Early to bed and early to rise – and you’ll never see red in the whites of your eyes.*¹⁰⁰ {Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise}

Ge: *Morgenstund ist ungesund.*¹⁰¹ {Morgenstund hat Gold im Mund}

Fr: *Mieux vaut tenir que mourir.*¹⁰² {Mieux vaut tenir que courir}

Fr: *Catin purifie les doyens.*¹⁰³ {La fin justifie les moyens}

Ru: *Взялся за член – не говори, что чечен.*¹⁰⁴ {Взялся за гуж – не говори, что не дюж}

Ru: *Сделал дело – вымой тело.*¹⁰⁵ {Сделал дело – гуляй смело}

⁹⁶ Egysoros 448.

⁹⁷ Nemes Zsuzsanna 2005.

⁹⁸ Villi Viktória 2004.

⁹⁹ Kilroy 1985: 237.

¹⁰⁰ Safian 1967: 32.

¹⁰¹ Gossler 2005: 93.

¹⁰² fatrazie

¹⁰³ derives

¹⁰⁴ Walter – Mokienko 2005: 114.

¹⁰⁵ Walter – Mokienko 2001: 23.

Néha eredetileg nem rímes közmondás elferdítésénél is létrehozhatnak rímet:

*Addig jár a korsó a kútra, míg fülünkön nem jön ki a mutra.*¹⁰⁶ {Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik}

*Addig üsd a vasat, míg le nem fogy a hasad.*¹⁰⁷ {Addig üsd a vasat, amíg meleg}

*Aki másnak vermet ás, az talán a Messiás?*¹⁰⁸ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

*Nem fáj a fejem, ha nem szól a nejem.*¹⁰⁹ {Ne szólj szám, nem fáj fejem}

Példák más nyelvekből:

En: *All work and no play*

*Makes Jack surreptitiously gay.*¹¹⁰ {All work and no play makes Jack a dull boy}

En: *“Many are called,” said Fred,*

“But few are chosen.”

“And many are cold,” said Ned,

*“But few are frozen.”*¹¹¹ {Many are called but few are chosen}

Ge: *Vorbeugen ist besser als heulen.*¹¹² {Vorbeugen ist besser als heilen}

Ge: *Durch Fehler wird man klug – darum ist einer nicht genug.*¹¹³ {Durch Fehler wird man klug}

Fr: *Ne remettez pas au lendemain ce que vous pouvez faire ... le surlendemain.*¹¹⁴

{Ne remets pas à demain ce que tu peux faire aujourd’hui}

Fr: *Qui pisse contre le vent, se mouille le devant.*¹¹⁵ {À pisser contre le vent, on mouille sa chemise}

Ru: *Бог любит троицу! – Бог не дурак, любит пятак.*¹¹⁶ {Бог любит троицу}

Ru: *He суй свой нос в чужой вопрос.*¹¹⁷ {He суй свой нос не в свое дело}

Esetenként a szóalak elferdítésével alkotnak rímet, ez az ún. kínrím:

*Aki másnak vermet ászik, abba esik be a másik.*¹¹⁸ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

*Aki nem tud arabusul, beszéljen oroszusul.*¹¹⁹ {Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul}

¹⁰⁶ Kifacsart 1999: 56.

¹⁰⁷ Szóbeli közlés, Vargha Domokos 2001.

¹⁰⁸ Móka 1998: #1939.

¹⁰⁹ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005.

¹¹⁰ Edmund – Williams 1921: 481.

¹¹¹ Rees 1965: 42.

¹¹² Gossler 2005: 113.

¹¹³ Gossler 2005: 57.

¹¹⁴ lycos/ hichtibidi/cons

¹¹⁵ matilda

¹¹⁶ Walter – Mokienko 2005: 42.

¹¹⁷ Walter – Mokienko 2005: 305.

¹¹⁸ Kifacsart 1999: 25.

¹¹⁹ Szabó Zsanett 2004.

Példák más nyelvekből:

En: *From Zurich bankrupt Debbie*

Sent her pa a little note:

“Every little bit Alps”

*Was all the sly minx wrote.*¹²⁰ {Every little bit helps}

En: *Enough is as good as a feast – for that matter*

*Enoughers as good as a feast and the platter.*¹²¹ {Enough is as good as a feast}

Fr: *À bon checul, bon recul.*¹²² {À bon chat, bon rat}

A nem rímes fordítások eredetije is lehet rímes:

*Aki korán kel, az délelőtti.*¹²³ {Aki korán kel, aranyat lel}

*Aki mer, az bátor.*¹²⁴ {Aki mer, az nyer}

*Az ígéret szép szó, de az interdiszciplináris még szebb.*¹²⁵ {Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó}

*Ha Katalin locsog, ne engedd be.*¹²⁶ {Ha Katalin locsog, karácsony kopog}

Példák más nyelvekből:

En: *A patient without health insurance keeps the doctor away.*¹²⁷ {An apple a day keeps the doctor away}

En: *Early to bed and early to rise, makes a man a farmer!*¹²⁸ {Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise}

Ge: *kreuzfidel: In der Kürze liegt die Pointe.*¹²⁹ {In der Kürze liegt die Würze}

Ge: *Was ich nicht weiß, macht mich nicht kalt.*¹³⁰ {Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß}

Fr: *À bon chat bon rat.*¹³¹ {À bon chat bon rat}

Fr: *L’occasion ne fait pas le neuf.*¹³² {L’occasion fait le larron}

Ru: *Не имей сто друзей, а имей наглую рожу.*¹³³ {Не имей сто рублей, а имей сто друзей}

¹²⁰ Joan Welsh, in Cerf 1968: 96.

¹²¹ Arbely C. Strunk, in Bierce 1971: 110.

¹²² pata

¹²³ Kifacsart 1999: 20.

¹²⁴ Tóthné Litovkina 1995: 732.

¹²⁵ Gazdag Péter 2005.

¹²⁶ Tóthné Litovkina 1995: 734.

¹²⁷ Liu and Vasselli 1996.

¹²⁸ Wurdz 1904.

¹²⁹ kreuz.net

¹³⁰ Mieder 1998: 328.

¹³¹ fatrazie

¹³² pages

¹³³ Walter – Mokienko 2005: 417.

4. Metafora

A *metafora* a közmondásokban az egyik leggyakrabban használt eszköz a képszerűség elérésére. Sok közmondás fontos megkülönböztető jegye, és ezeket éppen ez a színes képletesség teszi számunkra vonzóvá (ld. Cram 1983). Több tudós megkülönbözteti a metaforikus kifejezéseket a nem metaforikusoktól, és a képszerűséget a műfaj nélkülözhetetlen jellegzetességének tekinti, tulajdonképpen, *bona fide* közmondásként csak a metaforikus, áttételes jelentésű közmondásokat ismeri el. G. L. Permjakov (1979: 12–14) a *népi aforizmától* (народный афоризм) különbözteti meg a *közmondást* (пословица), Nigel Barley (1972: 738–739) a *közmondást* a *maximától* (proverb and maxim), Archer Taylor (1962: 5–15) a *metaforikus közmondást* (metaphorical proverb) a *közmondásszerű mondástól* (proverbial apothegm). V. P. Zsukov (1991) szerint csak a *képletes proverbiumok* (пословицы) tartoznak a *közmondások* kategóriájába, a *nem képletes* állandósult szókapcsolatokat *szólásoknak* (поговорки) nevezi. Egyes kutatók (pl. A. J. Greimas, ld. Greimas 1970) a metaforikus jelleg megléte, illetve hiánya alapján különböztetik meg a franciában a „proverbe” és a „dicton” műfaját,¹³⁴ habár erősen vitatható a két kategória közötti határ.

A metaforikus közmondásokat általában átvitt értelemben használjuk. Azonban számos antiproverbiumban a metaforikus közmondás jelentését leszűkítik azáltal, hogy egy szó szerint értendő kontextusba helyezik. Ezt az „eljárást”, amely egy időben egyfajta nyelvi játék is, literalizációnak nevezzük. A literalizáció során a közmondások komponensei egy fordított metaforizálási folyamatban visszanyerik a konkrét (literális) szóértelmüket, ami sajátos nyelvi effektushoz vezet (Forgács 2005: 180; Norrick 2007: 302).

Előfordul, hogy a közmondás változtatás nélkül szerepel, ám egy kommentárral kiegészítve, amely által a szerző szándékosan ellentétbe állítja a szó szerinti és a metaforikus jelentést. Néhány példa:

Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér.

*Egészségügyi tanács, ami főleg azoknak kellemetlen, akiknek nagyon hosszú takarójuk van; ezeknek néha kétméternyire ki kell nyújtózkodni.*¹³⁵

*Nevetés. Az nevet legjobban, aki utoljára nevet. Vagyis, aki olyan buta, hogy mindig utolsónak érti meg a viccet.*¹³⁶ {Az nevet legjobban, aki utoljára nevet}

*Kaparj, kurta, neked is lesz. Például ha valakinek valami bőrbetegsége van, és azt egy másik ember kaparja, neki is lesz.*¹³⁷ {Kaparj, kurta, neked is lesz}

*A pénz beszél, azt mondja, viszlát!*¹³⁸ {Pénz beszél}

Példák más nyelvekből:

En: *Marriage is a lottery! Yes, but you can't tear up your ticket if you lose!*¹³⁹
{Marriage is a lottery}

¹³⁴ Nagyon leegyszerűsítve: sorrendben 'közmondás' és 'meteorológiai, egészségügyi vagy mezőgazdasági témájú közmondás'.

¹³⁵ Karinthy 1981: 73.

¹³⁶ Karinthy 1992: 43.

¹³⁷ Karinthy 1981: 71.

¹³⁸ Csapóné Kovács Judit 2004.

¹³⁹ Kilroy 1985: 421.

En: *Love laughs at locksmiths...What's so funny about locksmiths?*¹⁴⁰ {Love laughs at locksmiths}

Ge: „*Zeit ist Geld*“, *sagte der Kellner und addierte das Datum gleich mit auf die Rechnung.*¹⁴¹ {Zeit ist Geld}

Ge: „*Geld stinkt nicht*“, *sagte der Krämer und zog den Dukaten aus der Scheiße.*¹⁴² {Geld stinkt nicht}

Fr: *Ventre affamé n'a pas d'oreilles, mais il a un sacré nez!*¹⁴³ {Ventre affamé n'a pas d'oreilles}

Fr: *Cœur qui soupire devrait couper sur la cigarette.*¹⁴⁴ {Cœur qui soupire n'a pas ce qu'il désire}

Ru: «*А вот хрен редьки не слаще*», – *подумала проститутка, кушая редьку.*¹⁴⁵ {Хрен редьки не слаще}

Ru: *Яйца курицу не учат. Конечно: откуда же у женщины яйца?*¹⁴⁶ {Яйца курицу не учат}

Itt kell utalni arra a számtalan, formailag változatos ferdítésre is, amelyeknél a humoros hatás kiindulópontja szintén a metaforikus közmondások szó szerint értése:

*Addig jár a korsó a kútra, amíg van lába.*¹⁴⁷ {Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik}

*Aki a virágot szereti, az kecske.*¹⁴⁸ {Aki a virágot szereti, az rossz ember nem lehet}

*Aki a-t mond, annak a torkát nézik!*¹⁴⁹ {Aki a-t mond, mondjon b-t is}

*Aki korán kel, elsőként juthat be a fürdőszobába!*¹⁵⁰ {Aki korán kel, aranyat lel}

Példák más nyelvekből:

En: *Where there's smoke there's pollution.*¹⁵¹ {Where there's smoke there's fire}

En: *A bird in hand is probably contaminated with salmonella.*¹⁵² {A bird in hand is worth two in the bush}

Ge: *Wer A sagt, kann auch gleich Halstabletten nehmen.*¹⁵³ {Wer A sagt, muss auch B sagen}

¹⁴⁰ Berman 1997: 248.

¹⁴¹ Mieder 1998: 342.

¹⁴² Mieder 1998: 77.

¹⁴³ bribes

¹⁴⁴ created

¹⁴⁵ Walter – Mokienko 2005: 532.

¹⁴⁶ Walter – Mokienko 2001: 32.

¹⁴⁷ Tóth Andrea 2004.

¹⁴⁸ Tóthné Litovkina 1993: 146.

¹⁴⁹ Móra 2001: #2931.

¹⁵⁰ Varga Alexandra 2004.

¹⁵¹ Weller 1982.

¹⁵² The Burlington Free Press, June 3, 1995: 1C.

¹⁵³ allerlei nonsens

Ge: *Wer andern eine Grube gräbt, ist Totengräber.*¹⁵⁴ {Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein}

Fr: *C'est au pied du mur que l'on voit le mieux le mur.*¹⁵⁵ {C'est au pied du mur qu'on voit le maçon}

Fr: *Ce que femme veut, elle le met sur sa carte de crédit.*¹⁵⁶ {Ce que femme veut, Dieu le veut}

Ru: *Сколько волка ни корми, а он все ест и ест...*¹⁵⁷ {Сколько волка ни корми, а он все равно в лес смотрит}

Ru: *Слово не воробей, а последовательность символов алфавита.*¹⁵⁸ {Слово не воробей, вылетит – не поймашь}

5. A nyelvi humor további eszközei

A nyelvi humor más típusait is megtaláljuk a vizsgált szövegekben.

Találkozunk *képzőhalmozással*:

*Az ígéret szép szó, a legmegszentségteleníthetetlenlégeskedésekkel pedig hosszú*¹⁵⁹
{Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó}.

Erre a jelenségre nem találtunk példát az indoeurópai nyelvekben, vélhetően a tipológiájuk miatt: az indoeurópai nyelvek flektáló eredetűek, és az izolálás irányában haladnak, míg a magyar nyelv agglutináló jellege kedvez az ilyen jellegű szószerkesztésnek.

Szintén előfordul szándékos *helyesírási vétség*. A következő magyar példákban kisbetűt használnak a nagybetű helyett:

*Madarat tolláról, torgyánt villájáról.*¹⁶⁰ {Madarat tolláról, embert barátjáról}

*Ha rövid az orrod, toldd meg egy demszkyvel.*¹⁶¹ {Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel}

*Nem mind arany, aki János.*¹⁶² {Nem mind arany, ami fénylik}

*Nem mind arany, aki költő.*¹⁶³ {Nem mind arany, ami fénylik}

A harmadik és negyedik példa esetében ugyanakkor a nyelvi humor forrása nem elsősorban a helyesírás szándékos megsértése, hanem tulajdonnév és köznévi formai egybeesése. Ezek a szövegek tehát egyúttal onomasztikai játéknak (vö. Forgács 2005: 267, 273) is tekinthetők, akárcsak a következő szöveg, amelyben a fenti módszer fordítottját figyelhetjük meg, tehát nagy betűket alkalmaznak kis betűk helyett:

¹⁵⁴ bastei

¹⁵⁵ wikipedia/Faux_proverbe

¹⁵⁶ matilda

¹⁵⁷ Walter – Mokienko 2001: 21.

¹⁵⁸ Walter – Mokienko 2005: 442.

¹⁵⁹ Balázs 2001: 59.

¹⁶⁰ Kisgazda 2000: 7.

¹⁶¹ Dakota 1999: 255.

¹⁶² Pordán Melinda 2004; Trischler Andor 2004.

¹⁶³ Rónaky 1997.

*Nem mind Arany, ami Tompa.*¹⁶⁴ {Nem mind arany, ami fénylik}

Az alábbi, angol nyelvű közmondás-persziflázokban szándékosan hibásan írják a *practice* és *perfect* szavakat, ironikusan megkérdőjelezve ezáltal a közmondás igazságát:

En: Practiss *makes* perfect.¹⁶⁵ {Practice makes perfect}

En: Praktiss *makes* purfikt.¹⁶⁶ {Practice makes perfect}

Az anyagban felfedezhető az *agrammatizmus* néhány példája is. A pszicholingvisztikában agrammatizmus alatt azt a betegséget értjük, amelynek következtében nyelvtanilag helytelen megnyilatkozások keletkeznek, mint például rossz szórend, helytelen toldalék, hibás ragozás stb. (Gósy 1999: 198). A szándékosan használt agrammatizmus a nyelvi humor egyik eszköze (Forgács 2005: 89), amely antiproverbiumokat is szül.

Az agrammatizmus egyik fajtája a *morfológiai vétség analógiás alapon*:

Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul

*Aki nem tud arabusul, beszéljen oroszusul.*¹⁶⁷

*Aki nem tud magyarusul, ne beszéljen magyarusul.*¹⁶⁸

*Aki nem tud arabusul, beszéljen arameusul.*¹⁶⁹

Egy példa az angol nyelvből:

En: *Enough is as good as a feast – for that matter*

Enoughers *as good as a feast and the platter.*¹⁷⁰ {Enough is as good as a feast}

Elvértve előfordul az agrammatizmus egy másik fajtája, az *anakoluthonnak* nevezett nyelvtani vétség, amely nem más, mint szándékos törés a közmondás szintaktikai szerkezetében (a mondat mindkét fele külön-külön helyes, de együtt agrammatikusak):

Néma gyerekeknek anyja sem a fától az erdőt (nincs alany)

Rend a lelke – mind esznek (lásd tagmondatban nincs birtokos jelző)

*Magyar ember evés közben jön meg az étvágy.*¹⁷¹ {Evés közben jön meg az étvágy;

Magyar ember evés közben nem beszél} (helyesen: „Magyar embernek evés közben jön meg az étvágya”)

*Nem a Dunakeszi az embert.*¹⁷² {Nem a ruha teszi az embert} (nincs állítmány)

¹⁶⁴ Kifacsart 1999: 83.

¹⁶⁵ Kandel 1976.

¹⁶⁶ Kilroy 1985: 241.

¹⁶⁷ Szabó Zsanett 2004.

¹⁶⁸ Dikán Andrea 2005.

¹⁶⁹ Szóbeli közlés, Vargha Domokos 2001. dec.

¹⁷⁰ Arbely C. Strunk, in Bierce 1971: 110.

¹⁷¹ Miklós Adrienn 2005; Nemes Judit 2005.

¹⁷² Egysoros 20.

Példák francia nyelvből:

Fr: *Qui va à la chasse est mieux d'avoir son permis.*¹⁷³ {Qui va à la chasse *perd sa place*} (az eredeti közmondásban a „Qui va à la chasse” alanyi funkciót tölt be, a ferdítésben pedig részeshatározó kellene legyen + hiányzik a személytelen alany, helyesen így lenne: „Pour celui qui va à la chasse, il est mieux d'avoir son permis”)

Fr: *Vieux motard que jamais.*¹⁷⁴ {*Mieux vaut tard que jamais*} (a ferdítés első tagmondatában nincs állítmány és nincs alany)

Előfordul az antiproverbiumokban *halandzsa* (különösen népszerű a magyar anyagban, a *halandzsa* fajtáit lásd Nagy 1968: 21). Az „értelmetlen hangkombináció” típusra jó példák hozhatók az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* közmondás változataiból, melynek önmagában mintegy 20 *halandzsa*-variánsa van az adattárunkban. Ezek a legkülönbözőbb forrásokban találhatók meg, elsősorban falfirkaként és az interneten, fórumokban, pl.

*Aki másnak belényes, maga kánya kender, olcsóbb lesz a távfűtés, ha nyáron lesz december!*¹⁷⁵

*Aki másnak etyepetye maga bele potty.*¹⁷⁶

*Aki másnak göbörvényes, annak pece páka, mert a néma szekercének nem zömbikél a köpce.*¹⁷⁷

*Aki másnak hegmetryütyü, annak kence-fice penész.*¹⁷⁸

Példák a németből és franciából:

Ge: *Morgen Morgen nur nicht heute morgen lern ich morgen lern ich nur nicht heute.*¹⁷⁹ {Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle faulen Leute}

Fr: *À bon chimimoto bon rimimoto.*¹⁸⁰ {À bon chat bon rat}

Fr: *Quand le hibou hululle, la lili bellule.*¹⁸¹ {közmondásséma}

Az egymást követő közmondások, szállóigék alkothatnak egyfajta *abszurd szillogizmust*. Például:

*Az idő pénz. A pénz beszél, a kutya ugat. Amelyik kutya ugat, az nem harap. Tehát az idő nem harap. Akkor miért van vasfoga?*¹⁸² {A pénz beszél, a kutya ugat; Amelyik kutya ugat, az nem harap; Az idő vasfoga}

¹⁷³ derives

¹⁷⁴ skons

¹⁷⁵ Megreformált 2003: 48.

¹⁷⁶ Androméda; kifacsart 1999: 76.

¹⁷⁷ Kifacsart 2000: 99.

¹⁷⁸ Kifacsart 1999: 72.

¹⁷⁹ Mieder 1983: 111.

¹⁸⁰ pata

¹⁸⁰ fatal

¹⁸² <http://www.lba.hu/egysorosak/hulye.php>

*A munka nemesít. A szocializmusban nincs szükség nemességre. Akkor a szocializmusban nem kell dolgozni.*¹⁸³ {A munka nemesít; A szocializmusban nincs szükség nemességre}

*A tudás hatalom, a hatalom pénz, a pénz nem boldogít. Akkor minek tanulni?*¹⁸⁴ {A tudás hatalom; A pénz nem boldogít}

Példák más nyelvekből:

En: *Marriage: An institution. Marriage is love. Love is blind. Therefore marriage is an institution for the blind.*¹⁸⁵ {Love is blind}

Ge: *Der Klügere gibt nach der Esel fällt in den Bach doch gibt der Klügere so lange nach bis er der Dümmer ist.*¹⁸⁶ {Der Klügere gibt nach (2x); in den Bach fallen}

Ge: *Die gebrannten Kinder meiden heiße Eisen. Am besten alles aufs Eis legen. Unter den Erfrorenen ist der Amputierte der König.*¹⁸⁷ {Gebranntes Kind scheut das Feuer; Man muss das Eisen schieden, solange es heiß ist; etwas aufs Eis legen; Unter den Blinden ist der Einäugige König}

Fr: *Qui dort dîne ? Or, l'appétit vient en mangeant ! Donc, l'insomnie fait maigrir.*¹⁸⁸ {Qui dort dîne; L'appétit vient en mangeant}

Ru: *Любовь зла – полюбишь и козла (Аксиома 1). Мы все в ответе за тех, кого приручили (Аксиома 2); Вывод. За козла ответишь.* {Любовь зла – полюбишь и козла; Мы все в ответе за тех, кого приручили}

Az antiproverbiumokban olykor teljesen új szóalkotások is megfigyelhetők. Ezekben az esetekben ún. egyszeri neologizmusokról beszélünk, amelyek egy bizonyos „alkalmi” stilisztikai funkció betöltésére születtek, és nagy valószínűséggel nem fognak állandósulni a nyelvben (Szathmári 2004: 154–155):

Ajándék csónak ne nézd a lapát (két új szó: „csó” és „lap” – ez utóbbi nem egyezik meg a köznyelvi „lap” szóval, mert más a ragozása: „lapa” ↔ „lapja”)

Példák más nyelvekből:

En: *Matri-money is the root of all evil.*¹⁸⁹ {Money is the root of all evil}

En: *Enough is as good as a feast – for that matter*

Enough is as good as a feast and the platter.¹⁹⁰ {Enough is as good as a feast}

Ge: *Der Zweck scheinheiligt die Mittel.*¹⁹¹ {Der Zweck heiligt die Mittel}

¹⁸³ <http://www.koli.szerencs.hu/mindenmas/munka.html>

¹⁸⁴ Orsós Gábor 2004.

¹⁸⁵ Prochnow – Prochnow Jr. 1964: 175.

¹⁸⁶ hardwarelabs

¹⁸⁷ Mieder 1998: 135.

¹⁸⁸ pensees/pr

¹⁸⁹ Anonymous 1908: 26.

¹⁹⁰ Arbely C. Strunk, in Bierce 1971: 110.

¹⁹¹ Mieder 1998: 349.

Ge: *Gedanken sind sollfrei.* {Gedanken sind frei}¹⁹²

Fr: *Dans le Doubs, absinthe-toi.*¹⁹³ {Dans le doute, *abstiens-toi*} (absinthe–toi < absinthe)

Fr: *Il ne faut pas poéter plus haut que son luth.*¹⁹⁴ {Il ne faut pas *péter* plus haut que son cul} (poète > „poéter”)

Egyes nyelvekben népszerű a *hangutánzó szavak* használata:

*Aki másnak vermet ás, maga bele zutty.*¹⁹⁵ {Aki másnak vermet ás, az maga esik bele}

*Pénz csingi-lingi, kutya vau-vau.*¹⁹⁶ {Pénz beszél, kutya ugat}

*Ha nincs nyihaha, jó az iá-iá is.*¹⁹⁷ {Ha nincs ló, számár is jó}

*Bagoly mondja verébnek, hogy „húúú”.*¹⁹⁸ {Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejú}

Példák a németből és franciából:

Ge: *Wer A sagt, wird auch AU sagen.*¹⁹⁹ {Wer A sagt, muss auch B sagen}

Ge: *Wer A sagt muss auch Bäh sagen.*²⁰⁰ {Wer A sagt, muss auch B sagen}

Fr: *La musique adoucit les meuh.*²⁰¹ {La musique adoucit les mœurs}

Az antiproverbiumokban előfordul a *szófaj megváltozása* a ferdítés során. Angol és francia nyelven sokkal több példát ismerünk arra, hogy egy szót ilyenkor főnévi és igei szerepben is használnak, mint a magyarban. A szófajváltással párhuzamosan a szavak írásbeli és/vagy hangalakja is némileg módosulhat.

A következő példákban főnévből ige alakult:

*Ha eltett az első, mit szól a második?*²⁰² {A tett az első, a szó a második}

Példák más nyelvekből:

En: *Remember – Money is the root of all evil. If money is the root of all evil, why does everyone root for it?*²⁰³ {Money is the root of all evil}

En: *Beauty skins deep.*²⁰⁴ {Beauty is skin deep}

¹⁹² Mieder 1985: 39.

¹⁹³ shopping

¹⁹⁴ pensees/gi

¹⁹⁵ Schreiner Tímea 2004.

¹⁹⁶ Berki Katalin 2004.

¹⁹⁷ Berki Katalin 2004.

¹⁹⁸ Horváth Ferenc, gy. Friskó Andrea 2004.

¹⁹⁹ Mieder 1989: 1.

²⁰⁰ Mieder 1989: 1.

²⁰¹ Mignaval 2004: 74.

²⁰² Véghné Máthé Mónika 2005.

²⁰³ Mieder 1989: 274.

²⁰⁴ Fuller 1943: 29.

Ge: *Blutarmut* schändet *nicht*.²⁰⁵ {Armut ist keine *Schande*}
 Ge: *Tiere* irren sich *selten*. *Denn Irren ist menschlich*.²⁰⁶ {*Irren* ist menschlich}
 Fr: *L'avenir est à ceux qui s'élèphanteau*.²⁰⁷ {L'avenir est à ceux qui *se lèvent tôt*}
 (s'élèphanteau < éléphant)
 Fr: *L'homme* propose, *la femme* ménopause.²⁰⁸ {L'homme propose, Dieu *dispose*}
 (ménopause < ménopause)
 Ru: *В тесноте, да не обедал*.²⁰⁹ {В тесноте, да не в *обиде*}

Az alábbi példáknál pont fordított a helyzet, ezek azt mutatják, amikor az eredetiben használt igével azonos alakú vagy hasonló hangzású főnév szerepel a ferdítésben:

*A lepény hal elsőre, a remény hal meg utoljára!*²¹⁰ {A remény *hal* meg utoljára}
*A lepényhal meg először, a reményhal meg utoljára.*²¹¹ {A remény *hal* meg utoljára}
*Türelem, tornaterem.*²¹² {Türelem rózsát *terem*}
*Ki sokat Marcos,*²¹³ *keveset fog.*²¹⁴ {Aki sokat *markol*, keveset fog}

Példák más nyelvekből:

En: *Hope springs eternal in the human heart, but with some the spring is getting very weak.*²¹⁵ {*Hope springs* eternal in the human heart}
 En: *There are two reasons why people don't mind their own business: either they haven't any mind, or they haven't any business.*²¹⁶ {*Mind* your own business}
 Ge: *Eile ist des Witzes Weile.*²¹⁷ {*Eile* mit *Weile*}
 Ge: *Regen bringt Segen.*²¹⁸ {*Sich* *regen* bringt *Segen*}

A következő példákban melléknévből főnév, illetve a főnévből melléknév alakult:

*Szégyen a hasznos, de futás!*²¹⁹ {Szégyen a futás, de *hasznos*}
*A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sántát.*²²⁰ {A hazug embert hamarabb utoléri, mint a *sánta* kutyát}

²⁰⁵ Mieder 1998: 22.

²⁰⁶ Mieder 1998: 130.

²⁰⁷ Sttella együttes, lemezcím 1990.

²⁰⁸ skons

²⁰⁹ Walter – Mokienko 2005: 482.

²¹⁰ Egysoros 506.

²¹¹ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005.

²¹² Fritz Zsuzsanna 2005; Szegedi Tímea 2005.

²¹³ Fülöp-szigeteki elnök volt.

²¹⁴ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi]

²¹⁵ McKenzie 1980: 232.

²¹⁶ Berman 1997: 42.

²¹⁷ Mieder 1998: 51.

²¹⁸ Mieder 1998: 239.

²¹⁹ Egysoros 397.

²²⁰ Berki Katalin 2004.

*Aki a kicsi lakást nem becsüli, a nagy házat nem érdemli!*²²¹ {Aki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli}

Példák más nyelvekből:

En: *In the spring a young man's fancy, but a young woman's fancier.*²²² {In the spring a young man's fancy lightly turns to thoughts of love}

Melléknévből főnév alakul:

Ge: *Unrecht gedeiht zu lange gut.*²²³ {Unrecht Gut gedeiht nicht}
Ge: *Ehrlichkeit währt am längsten. Ja, sie ist sehr langsam.*²²⁴ {Ehrlich währt am längsten}

Főnévből melléknév lesz:

Ge: *Es ist nicht alles golden, was glänzt. Und der Mittelweg schon gar nicht.*²²⁵ {Es ist nicht alles Gold, was glänzt}
Ge: *Goldener Herd ist einiges wert.*²²⁶ {Eigener Herd ist Goldes wert}
Ge: *Menschsein ist irrig!*²²⁷ {Irren ist menschlich} [itt mindkét jelenség látható]

Igekötő főnévként jelenik meg:

*Aki másnak vermet ás, abba esik a bele.*²²⁸ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

Egy-egy francia példa illusztrálja a határozószónak a főnévbe, illetve a névmásnak az igébe, az igének a névmásba való átcsapását:

Fr: *Qui trop embrasse, mâle étreint.*²²⁹ {Qui trop embrasse, mal étreint}
Fr: *Tousse pour un, rhume pour tous.*²³⁰ {Un pour tous, tous pour un}
Fr: *Parfois, « deux tu l'auras » valent mieux qu' « un tien ».*²³¹ {Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras}

A következő persziflázásban az *otthon* határozószó helyére nem egy másik határozószó kerül, hanem egy főnévi szintagma:

*Mindenütt jó, de legjobb a mákos tészta.*²³² {Mindenütt jó, de legjobb otthon}

²²¹ Tar-Lukács Erika 2005.

²²² Richard Armour, in Esar 1968: 762.

²²³ Mieder 1998: 102.

²²⁴ Mieder 1998: 47.

²²⁵ Mieder 1998: 97.

²²⁶ Mieder 1998: 115.

²²⁷ Mieder 1998: 128.

²²⁸ Egysoros 479.

²²⁹ derives

²³⁰ derives

²³¹ created

²³² Tóthné Litovkina 1993: 184.

6. Összegzés

Tanulmányunkban megvizsgáltuk a magyar nyelvű antiproverbiumok humorának kedvelt eszközeit, mindegyiket néhány példával megvilágítva, és ezt összehasonlítottuk az angol, német, francia és orosz nyelvű anyaggal.

Többek között kitértünk a szó- és hangismétlésre. Azt tapasztaltuk, hogy ismétlődhet egy vagy két elem kétszer, háromszor, akár négyszer (vagy ennél is gyakrabban). Az ismétlődő elem lehet kiegészítés, de beléphet egy eredeti közmondásrész helyett is. Az ismétlődés egy különleges alkategóriája a keresztező ismétlés (chiasmus). Megvizsgáltuk a rím megjelenését a ferdített egységben. Anyagunk tanúsága szerint a rímes és nem rímes eredeti közmondásból egyaránt kialakulhat rímes vagy nem rímes antiproverbium. A metaforikus jelleg, éppen, mivel a közmondás jellegzetes vonása, különösen alkalmas a parodizálásra. Számtalan ferdítés a humoros hatást a metaforikus közmondások szó szerint értésével éri el. A szándékos nyelvi vétségeken belül elkülönítettük a helyesírási, morfológiai és szintaktikai jellegűeket. Rávilágítottunk a közmondáspersziflázs neologizmusalkotó képességére. A folklór egyéb területeivel mutat rokonságot a halandzsza, az abszurd szillogizmusok, a közmondások felhasználása találós kérdésekben.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a paródia csak akkor hatásos, ha ráismernek mögötte az eredetire. A proverbiumok elferdítése tehát feltételezi a közmondások ismeretét, és az állandó visszaütéssel élteti azokat. Számos esetben az itt leírt változásoknál több történik: nem pusztán a fenti eljárásokat kombinálják, hanem nagyobb, mélyebb a változás. Az eredeti közmondás struktúráját használják fel, vagy csak szavait, és így alakítanak újszerű közléseket, amelyek háttérében az eredeti mindig felismerhető marad. Amennyiben nem ismerhető fel, úgy nem volt sikeres a közmondásferdítés, és nem beszélhetünk eredményeként antiproverbiumról.

Források

- Adams, Joey (1959): *It Takes One to Know One*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Anonymous (1908): *Toasts and Maxims. A Book of Humour to Pass the Time*. New York: R. F. Fenno & Company.
- Balázs Géza (2001): *Miért jobb a sör a nőknél? Kocsmafilozófia, aszfaltköltészet, internetfolklór*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- Berman, Louis A. (1997): *Proverb Wit & Wisdom: A Treasury of Proverbs, Parodies, Quips, Quotes, Clichés, Catchwords, Epigrams and Aphorisms*. Berkeley: A Perigee Book.
- Bierce, Ambrose (1971): *The Enlarged Devil's Dictionary*. Penguin Books.
- Cerf, Bennett (1968): *Treasury of Atrocious Puns*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Dömötör Ákos (1989): Közmondás-paródiák. *Magyar Nyelvőr* 113. 1. 128.
- Edmund, Peggy – Williams, Harold W. (1921): *Toaster's Handbook: Jokes, Stories and Quotations*. New York: The H. W. Wilson Company.
- Esar, Evan (1952): *The Humor of Humor*. New York: Horizon Press.
- Esar, Evan (1968): *20,000 Quips and Quotes*. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc.
- Fuller, Edmund (1943): *Thesaurus of Epigrams*. New York: Crown Publishers.

- Gossler, Erika (2005): *Besser Arm dran als Bein ab. Anti-Sprichwörter und ihresgleichen*. Wien: Edition Praesens.
- Kandel, Howard (1976): *The Power of Positive Pessimism: Proverbs for Our Time*. Los Angeles: Price – Stern – Sloan Publisher (ninth printing, without pages).
- Karinthy Frigyes (1981): *Én és Énke*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Karinthy Frigyes (1992): *Barátom a vállalkozó*. Budapest: ANN Kiadó. (válogatott humoreszkek)
- Kilroy, Roger (1985): *Graffiti: The Scrawl of the Wild and Other Tales from the Wall*. London: Corgi Books.
- Liu, Paul – Vasselli, Robert (1996): *Proverbial Twists*. New Jersey: Johanne Inc. Highland Park. (without pages).
- McKenzie, E. C. (1980): *Mac's Giant Book of Quips & Quotes*. Grand Rapids, Michigan: Baker Book House.
- Mieder, Wolfgang (1983): *Antisprichwörter*. Band I. Wiesbaden: Verlag für deutsche Sprache.
- Mieder, Wolfgang (1985): *Antisprichwörter*. Band II. Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache.
- Mieder, Wolfgang (1989): *Antisprichwörter*. Band III. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang (1991): „An Apple a Day Keeps the Doctor Away”: Traditional and Modern Aspects of English Medical Proverbs. In: *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 8. 77–106.
- Mieder, Wolfgang (1998): *Verdrehte Weisheiten. Antisprichwörter aus Literatur und Medien*. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang – Kingsbury, Stewart A. – Harder, Kelsie B. eds. (1992): *A Dictionary of American Proverbs*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, Wolfgang – Kingsbury, Stewart A. eds. (1994): *A Dictionary of Wellerisms*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, Wolfgang – Tóthné Litovkina, Anna (1999): *Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- Mignaval, Philippe (2004): *Proverbes pour rire – De faux proverbes plus vrais que les vrais*. Paris: Marabout.
- Prochnow, Herbert V. – Prochnow, Herbert V. Jr. (1964): *A Dictionary of Wit, Wisdom and Satire*. New York: Popular Library, first edition 1962.
- Rees, Ennis (1965): *Pun Fun*. London, New York, Toronto: Abelard-Schuman.
- Rónaky Edit (1997): *Hogyan beszél a mai ifjúság? Avagy: Hogy hadováznak a skacok?* (III. Kifejezések) http://mnnytud.arts.klte.hu/szleng/ronaky/re_kif.htm – utolsó letöltés: 2013. június 19.
- Safian, Louis A. (1967): *The Book of Updated Proverbs*. New York: Abelard-Schuman.
- Timár György (1985): *Válogatott agyrémeim*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó.
- T. Litovkina, Anna – Mieder, Wolfgang (2006): *Old Proverbs Never Die, They Just Diversify: A Collection of Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont – Veszprém: The University of Pannonia.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2005a): „Éhes diák pakkal álmodik”. *Egyetemisták közmondás-eltérőltetései*. Budapest: magánkiadás.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2005b): „Viccében él a nemzet”. *Magyar közmondás-paródiák*. Budapest: magánkiadás.

- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2006): „*Viccében él a nemzet*”. *Válogatott közmondás-paródiák*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Tóthné Litovkina Anna (1993): *Felmérés a magyar közmondások ismeretére vonatkozóan és a felmérésben legismertebbeknek bizonyult közmondások elemzése*. Kandidátusi disszertáció (kézirat).
- Tóthné Litovkina Anna (1995): A gyerekek közmondásokban való jártassága és a közmondások szerepe az általános iskolai tankönyvekben. In T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun (Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai)*. 2. Szolnok: Damjanich Múzeum, 717–743.
- [Walter] Вальтер, Харри – Мокиенко, Валерий (2001): „*Пословицы русского субстандарта*” (*Материалы к словарю*). Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, Institut für Slawistik.
- [Walter] Вальтер, Харри – Мокиенко, Валерий (2005): *Антипословицы русского народа*. Санкт-Петербург: Нева.
- Weller, Tom (1982): *Minims or, Man Is the Only Animal That Wears Bow Ties*. Boston: Houghton Mifflin Co. (without pages).
- Wurdz, Gideon (1904): *The Foolish Dictionary*. Boston, Mass.: The Robinson, Luce Company (without pages).

Internetes források rövidítéseinek feloldása

afreubo = <http://www.afreubo.u-psud.fr/afreubo/proverbes.html>

allerlei nonsens = <http://www.staff.uni-marburg.de/~naeser/sponti.htm>

amazon = http://www.amazon.de/Soll-Mann-Nicht-Abend-Loben/dp/B001SVSNYK/ref=sr_1_sc_2?ie=UTF8&qid=1351442492&sr=8-2-spell

androméda = http://andromeda.pmmf.hu/docs/AndromédaHulyesegekPalotaja/ferde_kozmondasok.html (jelenleg már nem elérhető)

bastei = <http://www.bastei.de/forum/thread.html?bwthreadid=424&bwpage=57>

bribes = <http://www.bribes.org.htm>

created = <http://www.created.paam.be/textes/txt/proverbe.htm>

dakota = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9007133&w=40> (jelenleg már nem elérhető)

derives = <http://oferriere.free.fr/provderives.htm>

egysoros = http://www.egysoros.hu/kategoria.php?kategoria_id=19/

fatal = <http://www.fatalspicards.com/csforum/read.php?id=16298>

fatrazie = http://www.fatrazie.com/Calis_26.htm

francis = http://francis14.free.fr/sissou/index_fichiers/poeme/proverbe.htm

hardwarelabs = <http://forum.hardwarelabs.de/showthread.php?t=11164>

kedvenc = <http://forum.internetto.hu/hozzaszolas.php?topicid=30&ldate=inetto> (jelenleg már nem elérhető)

kisgazda = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9025226&uq=42> (jelenleg már nem elérhető)

kifacsart = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9001381&uq=123> (jelenleg már nem elérhető)

kreuz.net = <http://www.kreuz.net/article.850.html>

lycos = <http://membres.lycos.fr>

matilda = http://www.passionmatilda.com/pensees_humours.htm
 maya = <http://www.chezmaya.com/proverbes.htm>
 megreformált = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9073031&uq=60> (jelenleg már nem elérhető)
 móka = <http://www.hix.hu/cgi-bin/archive.cgi?ujsag=MOKA> (jelenleg már nem elérhető)
 pages = <http://pages.infinet.net/jora/detournes.html>
 paroles = <http://paroles2.free.fr/proverbes.html>
 pata = <http://www.borisvian.fr/pata/pata3.html>
 pensees = <http://oferriere.free.fr/Pensees/pensees.htm>
 shopping = http://shopping.lycos.fr/search/doubs_absinthe.html
 skons = <http://skons.free.fr/php/proverbes.php3?all=1>
 u-blog = <http://www.u-blog.net>
 wanadoo = http://wanadoo.nanoux/lame_brisee/proverbes.htm
 wikipedia = http://fr.wikipedia.org/wiki/Faux_proverbe

Irodalom

- Barley, Nigel (1972): A Structural Approach to the Proverb and Maxim with Special Reference to the Anglo-Saxon Corpus. *Proverbium* 20. 737–750.
- Barta Péter – T. Litovkina Anna – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin (2009a): Antiproverbium-tanulmányok III. Vegyülés a magyar, angol, német, francia és orosz antiproverbiumokban. *Modern Nyelvoktatás* XV. 1–2. 41–54.
- Barta, Péter – T. Litovkina, Anna – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Vargha, Katalin (2009b): Polysémie, homonymie et homophonie dans les proverbes détournés – avec des exemples français, hongrois, anglais, allemands et russes. *Acta Ethnographica Hungarica* 54. 1. 63–75.
- Cram, David (1983): The Linguistic Status of the Proverb. *Cahiers de Lexicologie* 43. 53–71.
- Forgács Erzsébet (2005): *Nyelvi játékok. Kreativitás a viccekben, a reklámyelvben, a sajtónyelvben és irodalmi szövegekben*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Gósy Mária (1999): *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Greimas, Algirdas Julien (1970): Les proverbes et les dictons. In *Du sens – essais sémiotiques*. Paris: Seuil.
- [Grigas] Григас, Казис (1987): *Литовские пословицы*. Вильнюс: Vaga.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Barta Péter – T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2007): A bővítés és a szűkítés mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás* XIII. 1. 3–21.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Vargha Katalin (2008): Poliszémia, homonímia és homofónia az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 98–108.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter (2009): Paronomasie oder wie ein Sprichwort zum Antispruchwort wird. *Acta Ethnographica Hungarica* 54. 1. 77–94.

- Mieder, Wolfgang (1983): *Antisprichwörter*. Band I. Wiesbaden: Verlag für deutsche Sprache.
- Moll, Otto (1966): Über die ältesten Sprichwörtersammlungen. *Proverbium* 6. 113–120.
- Nagy Ferenc (1968): A nyelvi humor főbb típusai. *Magyar Nyelvőr* 92. 10–22.
- Norrick, Neal R. (1991): 'One is None': Remarks on Repetition in Proverbs. In: *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 8. 121–128.
- Norrick, Neal R. (2007): Set phrases and humor. In Burger, Harald – Dobrovolskij, Dmitrij – Kühn, Peter – Norrick, Neal R. (Hrsg): *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. 1. Handband. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 302–308.
- Oberhuber, Bernd (1998): TEXT DESIGN. Wie Worte wirken. In Rastner, Eva Maria (Hrsg.): *Werbung. Informationen zur Deutschdidaktik. Zeitschrift für den Deutschunterricht in Wissenschaft und Schule*, Heft 3. 67–78.
- [Permjakov] Пермяков Г. Л. (1979): *Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов*. Москва: Наука.
- Seiler, Friedrich (1922): *Deutsche Sprichwörterkunde*. München: Beck.
- Smuts, Aaron (2009): Humor. In *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/humor/> – utolsó letöltés: 2013. június 19.
- [Stokmar] Штокмар, М. П. (1965): Стихотворная форма русских пословиц, поговорок, загадок, прибауток. *Звезда Востока* 11. 149–163.
- Szathmári István (2004): *Stilisztikai lexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Taylor, Archer (1962 [1931]): *The Proverb*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin (2008a): A szójáték egyes típusai az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 109–122.
- T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina (2007): Most Frequent Types of Alteration in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian Anti-Proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica* 52. 1. 47–103.
- T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina (2008b): Punning in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian Anti-Proverbs. In: *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 25. 249–288.
- Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (2007): A csere mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás* XIII. 2–3. 23–42.
- [Zsukov] Жуков В. П. (1991): *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 4. kiadás.